

*Спеціалізованій вченій раді
Д 44.877.01 ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет
економіки і торгівлі»*

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу **Кочарян Інни Сергіївни**

«МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УПРАВЛІННІ СИСТЕМОЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дослідження. Зв'язок роботи з державними науковими програмами і темами

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні особливо гостро постає проблема макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти. В останні роки все більше приділяється уваги питанням управління діяльністю вищих навчальних закладів, що працюють на бюджетній, комерційної та змішаній основі. Однак здебільш розглядається проблема в прикладному аспекті, без належної зв'язку з появою нового фінансово - економічного механізму ринку освітніх послуг, без належного урахування потреб народного господарства у фахівцях вищої кваліфікації. На нашу думку, дійсно, існуюча практика державного макроекономічного планування підготовки фахівців не повній мірі відповідає основній меті вищої освіти - забезпеченню потреби національної економіки у відповідних фахівцях. Підтвердженням цього є той факт, що при нестачі фахівців одних спеціальностей, підготовка та випуск фахівців за іншими спеціальностями часто у багато разів перевищує реальні потреби суб'єктів господарської діяльності, тому дисертаційна робота дуже актуальна.

Актуальність теми дослідження обумовлена також недостатньою теоретичною та методологічною розробленістю і практичною значимістю питань, пов'язаних із дослідженням проблематики державного макроекономічного планування та прогнозування в управлінні системою вищої освіти. Це має особливе значення в контексті пошуку шляхів максимального забезпечення потреб національної економіки у фахівцях необхідних спеціальностей як важливого чинника її конкурентного функціонування.

Дисертаційна робота Кочарян І.С. безпосередньо пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт: ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» в межах тем: «Теорія і методологія державного координування інституційних змін у національній економічній системі» (номер державної реєстрації 0111U000625), «Формування інституціонального середовища соціально-економічних систем» (номер державної реєстрації 0112U007768): кафедри інформаційного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» в межах теми «Проблеми управління інформаційними технологіями в соціально-економічних системах України» (номер державної реєстрації 0111U002620); кафедри менеджменту Академії муніципального управління в межах тем: «Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0108U008164), «Формування системи оцінювання стратегічного потенціалу сталого розвитку регіонів України» (номер державної реєстрації 0111U008703). У процесі виконання даних науково – дослідних робіт автором проаналізовано принципи й умови управління інституційними перетвореннями системи вищої освіти, обґрунтовано концептуальні та науково-практичні підходи до удосконалення управління цією системою, запропонована концепція удосконалення планування та прогнозування в управлінні системою вищої освіти на макрорівні, розроблено заходи щодо удосконалення інформаційних технологій для вирішення завдань макроекономічного планування підготовки фахівців з вищою освітою, відпрацьовані теоретико - методичні підходи до державного

макроекономічного планування підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення потреб економіки України та регіонів.

**Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій,
їх достовірність та новизна**

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень, методичних розробок, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується методологією дослідження, основою якої є фундаментальні положення теорій та концепцій державного регулювання економіки. Висновки та рекомендації дисертації достатньо обґрунтовані, що підтверджується їх апробацією на науково – практичних конференціях та впровадженням у господарську практику.

Об'єктивність результатів проведеного дослідження підтверджується також коректним та методологічно виправданим застосуванням різнопланових методів, серед яких: класифікації і систематизації експериментальних даних, узагальнення управлінського досвіду, аналізу, порівняльних характеристик, структуризації цілей, а також метод нормативно-логічного аналізу, графічно-візуальний метод, методи економіко-статистичного й економіко-математичного моделювання.

Обґрунтованість отриманих дисертантом забезпечується опрацюванням 366 джерел, серед яких фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних фахівців, використанням законодавчих, нормативно – правових документів та статистичної інформації з питань макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти. Це свідчить про високий рівень володіння автором проблематикою дослідження.

Сформульована мета та поставлені завдання повністю реалізовані у ході дослідження. Автор дотримався системного підходу до побудови науково – дослідної роботи, що забезпечило логічну послідовність викладення теоретичних положень, а також достовірність та обґрунтованість зроблених висновків і рекомендацій.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом, основними науковими працями дисертанта дозволяє визначити найістотніші теоретико – методичні положення та прикладні висновки і рекомендації, які характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно і відображають її науковий внесок у розв’язання важливої проблеми макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти України.

Одним із суттєвих елементів новизни вважаємо запропоновану концепцію макроекономічного планування та прогнозування в управлінні системою вищої освіти України з урахуванням потреб економіки у фахівцях, навчальної потужності закладів системи вищої освіти та обмежень бюджету (с.101-115). Концепція дозволяє підвищити ступінь пропорційності забезпечення суб’єктів господарської діяльності необхідними фахівцями.

Заслуговує на увагу запропонований автором методичний підхід до побудови моделі простору управління системою вищої освіти (с.118-142). На нашу думку, використання такого підходу може стати одним із важливих заходів для визначення множини завдань управління цією системою.

Вагомим доробком автора, вважаємо, є методичний підхід щодо планування підготовки фахівців з вищою освітою (с.211-219), використання якого сприятиме досягнення найвищого рівня пропорційності забезпечення економіки фахівцями за найменших витрат.

Автором удосконалено методично-організаційний підхід щодо визначення потреби національної економіки у фахівцях з вищою освітою (с.170-175), який дозволяє отримати необхідну інформацію для планування підготовки фахівців за визначеними напрямками.

Актуальним є науково-методичний підхід до визначення соціальної потреби у здобутті вищої освіти шляхом побудови прогнозуючих функцій для оцінювання чисельності потенційних абітурієнтів, який базується на обробленні статистичної інформації щодо випускників загальноосвітніх навчальних закладів та інших категорій молоді для побудови часових рядів за роками (с.183-192). Це дозволяє забезпечити реалізацію завдань планування підготовки фахівців з вищою освітою оперативною інформацією.

Суттєвим доробком є концептуальний підхід удосконалення регуляторної державної політики у сфері регіональної вищої освіти (с.226-242), особливістю якого є урахування капіталовкладень у розвиток навчальних потужностей ВНЗ і забезпечення розширення соціальної сфери послуг, що дозволяє мінімізувати витрати державного бюджету.

Автором удосконалено методичний підхід до нарощування навчальних потужностей вищих навчальних закладів (с.258-274), що враховує резерви кожної складової потужності та дозволяє за критерієм мінімізації витрат знайти варіанти нарощування навчальних потужностей ВНЗ для задоволення визначеної потреби у підготовці фахівців

Важливим можна вважати удосконалення дисертантом моделі планування підготовки фахівців на галузевому рівні (сфера культури та мистецтва), яка враховує обмеження за потребою регіонів у фахівцях, навчальні потужності ВНЗ кожного регіону, необхідні капіталовкладення для підтримання рівня побутово-соціальних послуг і розвитку навчальних потужностей ВНЗ регіонів (с.252-256). Модель дозволяє найповніше використовувати існуючі навчальні потужності кожного регіону за мінімальних капіталовкладень у сфері культури та мистецтва.

В роботі удосконалено систему моніторингу навчальних потужностей вищої освіти, яка базується на ієрархічній системі синтезу інформації (с.312-340). Це забезпечує систему планування підготовки фахівців у розрізі державних замовників, регіонів, ВНЗ, форм власності, ступенів вищої освіти, галузей знань, спеціальностей, форм навчання та рівнів акредитації ВНЗ;

В дисертації дістали подальшого розвитку: поняття «макроекономічне планування та прогнозування системи вищої освіти», застосоване до сфери вищої освіти як до складної структури (с.25-26) та поняття «навчальна потужність» ВНЗ (с.195), яке включає основні складові навчального процесу. Це дозволяє забезпечити нормативною інформацією систему планування підготовки фахівців і розвитку ВНЗ.

Всебічний теоретичний аналіз системи вищої освіти як виду економічної діяльності з урахуванням динаміки соціально-економічних показників (с.29-50),

а саме: кількість ВНЗ III–IV р. а., кількість студентів ВНЗ III–IV р. а., обсяги державного замовлення на підготовку фахівців, стан наукової і науково-технічної підсистеми системи вищої освіти та кількісні показники підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, фінансування освіти, конкурентоспроможність системи вищої освіти й інші, дозволив виявити основні завдання щодо планування підготовки фахівців з вищою освітою та побудувати концептуальні положення макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти України.

Теоретична та практична цінність дослідження, оцінка впровадження отриманих результатів

Наукова значущість дослідження обумовлена розробленням і обґрунтуванням методологічних та теоретичних положень і наданні практичних рекомендацій щодо удосконалення макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти.

Обґрунтований новий метод планування підготовки фахівців у сфері «Культура та мистецтво» підтверджено довідкою Міністерства культури України (№ 632/7/13-16 від 29.02.2016 р.). Метод планування підготовки фахівців, спрямований на найбільш рівномірне забезпечення у фахівцях з вищою освітою в розрізі спеціальностей, ступенів освіти та форм навчання, впроваджено у Міністерстві освіти і науки України (довідка № 4/1-21-299-16 від 18.03.2016 р.). Удосконалена система моніторингу навчальних потужностей вищої освіти використовується у Департаменті культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації, що підтверджено довідкою № 15-21/145 від 25.02.2016 р.. Запропонований підхід до проведення аналізу фактичного розподілу абітурієнтів між регіонами, пропозиції щодо виявлення потреби в нарощуванні навчальних потужностей регіону для визначення частки фахівців, які залишаються там для працевлаштування, і питомих капіталовкладень в основні засоби регіону, впроваджені у Харківській районній державній адміністрації Харківської області (довідка № 01-19/414 від 12.02.2016 р.). 02.2016 р.). Модель планування

розподілу навчальних послуг на прикладі ВНЗ сфери культури та мистецтва впроваджено у Національну академію керівних кадрів культури і мистецтв, що підтверджено довідкою № 21 від 25.02.2016 р.. Запропоновані підходи до аналізу масивів нормативно-довідкової інформації та створення єдиного довідника інформації впроваджені у Мукачівському державному університеті (довідка № 432 від 29.02.2016 р.). Обгрунтований підхід щодо збільшення набору абітурієнтів та отримання додаткових доходів за існуючих ресурсів вищого навчального закладу застосований у плануванні діяльності Інституту філології і масових комунікацій ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» (довідка № 457-в від 10.03.2016 р.). Розроблені інноваційні методичні підходи та моделі, а також пропозиції щодо удосконалення низки існуючих методичних підходів та інструментарій для удосконалення державної політики у сфері регіональної вищої освіти впроваджено у Державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» (довідка № 77-86 від 25.03.2016 р.).

Впровадження результатів дисертації здійснено автором і у навчальному процесі Академії муніципального управління (довідка № 01-79 від 19.02.2016) та Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка - Карого (акт від 02.03.2016 р.).

Зміст та завершеність дослідження

Дисертація структурована, має логічну послідовність розкриття змісту дослідження, складається із вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел і додатків. Дисертація й автореферат оформлені згідно з вимогами МОН України.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти» здійснено аналіз та оцінювання стану системи вищої освіти як виду економічної діяльності, показано її роль і вплив на економічне зростання держави, визначено поняття «макроекономічне планування та прогнозування», застосоване до сфери вищої освіти (с.20-50), висвітлено концептуальні та науково-практичні підходи до

управління в системі вищої освіти (с.51-71), узагальнено методичні засади макроекономічного планування підготовки фахівців і науково-педагогічних кадрів (с.72-92).

У другому розділі «Моделювання простору управління у сфері вищої освіти» автором розроблено концепцію макроекономічного планування та прогнозування в управлінні системою вищої освіти України (с.101-115), сформульовано методичний підхід щодо побудови простору управління системою вищої освіти (с.118-123, 128-136, 138-142) та визначено комплекс завдань управління системою вищої освіти у сфері культури та мистецтва (с.145-157).

У третьому розділі «Прогнозування потреби у фахівцях та визначення навчальних потужностей закладів системи вищої освіти» дисертантом проведено аналіз формування потреби національної економіки у фахівцях з вищою освітою (с.170-177), обґрунтовано підхід до прогнозування соціальної потреби у фахівцях з вищою освітою (с.183-192) та проведено аналіз підходів щодо визначення навчальних потужностей вищих навчальних закладів (с.196-206).

У четвертому розділі «Планування підготовки фахівців у системі вищої освіти» здобувачкою запропоновано методичний підхід щодо планування підготовки фахівців з вищою освітою за критерієм найповнішого забезпечення потреби реальної економіки (с.211-219), обґрунтовано управлінські рішення з державного регулювання системи вищої освіти (с.226-242), розроблено модель планування підготовки фахівців на галузевому рівні (сфера культури та мистецтва) з урахуванням потреби регіонів за критерієм мінімізації капіталовкладень (с.243-256) та представлено та розв'язано задачу планування підготовки фахівців і розвитку навчальних потужностей ВНЗ з урахуванням існуючих резервів окремих складових (с.258-274).

У п'ятому розділі «Інформаційно-аналітична система управління вищою освітою» автором удосконалено організаційні засади технології формування масивів нормативно-довідкової інформації системи вищої освіти та визначено параметри системи кодування первинних масивів інформації (с.281-300),

розроблено методичні засади та реалізовано практичний підхід до побудови системи моніторингу навчальних потужностей системи вищої освіти (с.313-339) та оцінено економічну ефективність реалізації макроекономічного планування підготовки фахівців з вищою освітою (с.342-358).

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертаційної роботи

Наголошуючи на загальній позитивній оцінці, вважаю за доцільне і необхідне висловити зауваження та положення дискусійного характеру, обговорення яких покликане стимулювати наукову думку автора дисертації та учасників процедури її захисту на подальше продукування наукових положень щодо розвитку даного наукового напрямку:

1. При розкритті головної причини дисбалансу в системі вищої освіти України (пп.1.1, с. 28, 40, пп. 2.1, с. 101, 107) називається відсутність системи макроекономічного планування та державного прогнозування, що побудована на єдиних концептуальних принципах. Погоджуючись із важливістю цього напрямку управлінської діяльності необхідно зазначити, що головною причиною не може бути лише окремих сегмент системи управлінської діяльності. Необхідно говорити про управлінських механізм системи вищої освіти в цілому, де макроекономічне планування та прогнозування є лише певними функціональними напрямками системи менеджменту вищої освіти. Без системної взаємодії функцій, методів, структурних компонентів системи менеджменту неможливо досягти ефективної та результативної управлінської діяльності.

2. Відзначаючи виважений підхід та методологічну грамотність вживання автором термінологічного апарату, вважаю дискусійним використання категорій «управління», «керівництво» та «менеджмент» без чіткого їх визначення, що це можуть бути різні категорії, або вони несуть однаковий зміст. З'ясування змісту цих категорій дає можливість визначити фундаментальне положення менеджменту – взаємодія суб'єкту та об'єкту є виключно взаємодією людей в процесі реалізації ними професійних завдань діяльності. Тому вислів, що «система вищої освіти потребує управління, хоча

відносно освіти управління має якісні відмінності: людина – це не об'єкт діяльності» потребує уточнення та певної корекції (пп. 1.2., с. 55).

3. В роботі досліджуються проблеми історичних умов розвитку процесів планування, що дає можливість якісно зрозуміти важливість цих процесів для розробки та функціонування механізмів управління економікою в цілому, або окремою її сферою. В контексті цієї проблематики досить дискусійною є точка зору, що планування є породженням соціалістичної системи (пп. 1.2, с. 64). Планування є однією з базових функцій менеджменту (разом з функціями організація, контроль і мотивація), без якої неможливим є сам управлінський процес в принципі. Тому не представляється можливим досягти ефективної роботи любого підприємства без запуску управлінського процесу.

4. Автор виправдано приділяє увагу розгляду показників розвитку системи менеджменту, наприклад, розгляд поняття «завдання управління» (пп 2.2, с. 116-117). Але точка зору, що в теорії менеджменту обґрунтування «завдання управління» практично відсутнє, потребує більш вагомого доказу. Відсутність правильного та ефективного завдання управління пов'язане в основному з неефективною системою менеджменту та низьким рівнем професійної компетенції управлінських кадрів.

5. В роботі представлено аналіз функцій менеджменту (пп. 2.2, с. 121-128), які в цілому створюють розуміння функціональної специфіки управлінської діяльності. Досить обґрунтований підхід до розподілу процесу управління соціально-економічними об'єктами на частини. В той же час, класифікація функцій та їх варіанти інтегрованої взаємодії не дають повного розуміння того, яким може бути набір функцій менеджменту за якими проходить практично спеціалізація управлінської діяльності та система професійної підготовки управлінських кадрів.

6. Автором досліджується узагальнена модель простору управління з метою відображення усього комплексу завдань управління та місця кожного завдання у цьому просторі (пп. 2.2, с. 131-138). Визначається певна кількість завдань при галузевій структурі та при регіональній структурі. Велика кількість завдань управління доказує складність управлінської діяльності, але не

доводить її якісну характеристику – отримання позитивного результату соціально-економічного значення та професійні рівні компетенції управлінського персоналу щодо практичної реалізації завдань управління.

7. Розглядаючи важливі питання розвитку вищої освіти в Україні автор пропонує методики визначення навчальної потужності закладів вищої освіти (пп. 3.3, пп. 4.4). Зрозуміло, що це досить складна система прийняття управлінських рішень і пов'язана з використанням методів економіко-математичного моделювання. Але в цих моделях і розрахунках необхідно в якості головних факторів використовувати також показники результативності і глобальної конкурентоспроможності менеджменту ВНЗ. Важливим показником визначення навчальної потужності ВНЗ є показники використання інноваційних технологій навчального процесу, які формують нову професорсько-викладацьку еліту сучасних університетів та фахівців для майбутньої інноваційної економіки.

8. Прагнення автора всебічно дослідити комплекс складових впливу на ефективну реалізацію механізмів макроекономічного планування та прогнозування в управлінні системою вищої освіти не дало можливостей розглянути проблеми планування інноваційної діяльності ВНЗ. Це є важливим при розгляді питань забезпечення інформацією державних органів та бізнес-середовища. Особливо це має значення для дослідницьких університетів, які формують нову бізнес-модель університетів третього покоління.

Вважаю, що висловлені зауваження та вказані дискусійні положення не знижують загальної теоретичної та практичної значимості, обґрунтованості і достовірності основних положень дисертації та не впливають на рівень наукової новизни, відповідно не змінюють суті і головних висновків дослідження Кочарян І.С.

Ідентичність змісту автореферату та дисертаційної роботи,

повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Автореферат містить загальну характеристику дисертації, основний зміст

роботи (за розділами), загальні висновки, список опублікованих праць, анотації. Порівняння змісту автореферату і основних положень дисертації свідчить про повну їх ідентичність.

Обґрунтованість результатів дослідження, їх практичну цінність засвідчує апробація на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях та симпозиумах, в роботі яких приймав участь дисертант. Наукові положення, висновки і рекомендації у повній мірі висвітлені у 43 наукових працях, із них 1 одноосібній монографії, 2 монографіях у співавторстві, 10 статтях у спеціалізованих фахових наукових виданнях, 16 статтях у зарубіжних виданнях і наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 13 публікаціях у збірниках за матеріалами конференцій.

Таким чином, автором дотримані всі вимоги МОН України щодо кількості публікацій, відповідності опублікованих результатів тим, що містяться в дисертації і виносяться автором на захист, апробації її основних положень.

Загальний висновок

Дисертація є завершеною науково – дослідною роботою, виконаною на високому науково – теоретичному рівні, а отримані у процесі дослідження наукові результати характеризуються новизною і мають практичну цінність. У результаті виконаної роботи вирішено науково – прикладну проблему щодо макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти України.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях відповідають вимогам до докторських дисертацій.

За своєю структурою дисертація та автореферат відповідають вимогам, що висуваються до докторських дисертацій. Практичні пропозиції розроблені та впроваджені у сучасну практику на різних рівнях управління.

Виконана Кочарян І.С. дисертаційна робота є кваліфікаційною науковою працею, що містить науково обґрунтовані теоретичні положення, практичні результати. У дисертаційній роботі представлено завершене дослідження, де розроблені теоретико-методологічні засади і практичні рекомендації щодо

макроекономічного планування в управлінні системою вищої освіти. Отримані автором результати є значущими для національної економіки України.

Зміст автореферату розкриває головні результати дослідження та не містить відсутніх у дисертації положень. Текст викладено логічно, послідовно і грамотно, висновки і пропозиції аргументовані. Подана дисертаційна робота є змістовною науковою працею, виконаною на належному рівні та відповідає профілю обраної наукової спеціальності.

Оцінюючи отримані автором наукові результати, що містяться у роботі, враховуючи актуальність, новизну та обґрунтованість наукових положень, висновків та пропозицій і практичну цінність результатів, викладених в даній роботі, можна стверджувати, що представлена дисертація «Макроекономічне планування в управлінні системою вищої освіти України» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор, Кочарян Інна Сергіївна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та
управління Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Е.А. Кузнецов

